

En oavslutad dikt om ett oavslutat uppror

Ulrik Franke

RISE Research Institutes of Sweden

KTH Kungl. Tekniska högskolan

ulrik.franke@ri.se

Abstract

The legendary Russian literary critic Belinsky famously described Pushkin's novel in verse *Eugene Onegin* as an encyclopedia of Russian life. However, this encyclopedia seems seriously incomplete in that it largely leaves out elements of oppression, war, and insurrection. There are many valid explanations for this, but one, very blunt and prosaic, is that oppression and censorship actually worked – that it is absent in the fiction because it was present in reality. As a case in point, this article presents a novel translation into Swedish, with rhymes and meter preserved, of the fragments remaining of the unfinished tenth chapter of *Eugene Onegin*. This tenth chapter deals with the failed Decembrist uprising of 1825, and the misrule precipitating it, and it is not surprising that it could not be published at the time it was written. Though well known in the academic community, this fragment is rarely published in foreign translations, and as far as known, this is the first translation into a Scandinavian language. The article offers some commentary on the translation and concludes with a few remarks on the value of reading the classics even in times of turmoil.

1. Inledning

I en ofta citerad passage beskriver Vissarion Belinskij Aleksandr Pusjkins stora versroman *Jevgenij Onegin* som en encyklopedi över det ryska livet (se t.ex. Jensens svenska översättning 1889, s. 6 och Rytters norska översättning 1966, s. 53). Isaiah Berlin menar rentav att Belinskij var den som odödliggjorde Pusjkin och gav honom den status som nationalskald som han sedan dess har haft.¹ Men den som slår i denna

¹ ”Of course Pushkin had been recognised as a writer of genius before Belinsky had begun writing, but it was Belinsky who revealed Pushkin's importance, not merely as a poet of magnificent genius, but as in the literal sense the creator of Russian literature proper, of its language, its direction and its place in the national life.” (Berlin, 1947, s. 84)

encyklopedi för att förstå krig, förtryck och uppror – återkommande aspekter av det ryska livet, tragiskt aktuella just nu – finner inte särskilt mycket. Förvisso förekommer det antydningar. Den nyss besegrade Napoleon dyker ibland upp som en skrämmande hänvisning i tecknandet av Onegins undflyende karaktär (kapitel II, strof 14 och kapitel VII, strof 19). Tatjanas far är general, men han har redan gått bort när handlingen utspelar sig och hans stridserfarenhet från det rysk-turkiska kriget 1787–1792 ligger i det förgångna (II:36–37). Krigsmakten förknippas snarare med baler och militärorkestrar än med krig (V:28) och när Olgas kavalleriofficer kort efter bröllopet måste resa till sitt ulanregemente (VII:12) finns det inget som tyder på att det rör sig om något annat än fredstida övning och beredskap. Livegenskapen skymtar fram ibland, som när Onegin övergår från dagsverke (*барщина*) till avgift (*оброк*) för sina själar (II:4), eller när Tatjanas mor förlikar sig med sitt öde som bortgift godsägarinna på landet (II:32) och lär sig att styra som självhärskare (*самодержавно управлять*), men spelar ingen framträdande roll. Tillspetsat kan man säga att i Pusjkins lantliga idyll kan man förvisso vara enormt uttråkad, olyckligt kär eller rentav ha ihjäl någon i duell, men man lever inte i träldom, förvisas inte till Sibirien och för inte krig. Som encyklopedi över det ryska livet framstår detta som påtagligt ofullständigt.

Det går att tänka sig många förklaringar till detta. En första idéhistorisk observation är att Pusjkin står i en brytningstid. Medan hans efterkommande i 1800-talets ryska intelligentsia såg det som en plikt att reagera i strängast möjliga ordalag på samhällets orättvisor – att vara författare, konstnär eller forskare men att *inte* engagera sig för samhällets omdaning var otänkbart (Berlin, 1968, s. 108) – tillhörde Pusjkin helt enkelt en tidigare generation (op. cit., s. 105).

En andra tänkbar förklaring som framförs allt oftare i skuggan av det pågående besinningslösa kriget mot Ukraina (se t.ex. Yermolenko, 2022) är att många ryska författare helt enkelt ”öppet stödde den ryska närkolonialismen i bland annat Polen, Ukraina och Kaukasus” (Pettersson, 2023). De kan förvisso vara samhällskritiska, men ändå ha en blind fläck i sin uppfattning av det ryska imperiet som naturligt och självklart. Precis som andra delar av världslitteraturen behöver sådana verk granskas och dekonstrueras med kritisk blick, som Ewa Thompson tidigt uppmanade till i *Imperial knowledge: Russian literature and colonialism* (2000).

En tredje förklaring till ”encyklopedins” ofullständighet är emellertid just det som saknas i den: förtrycket. Censuren var hård och det gick inte att trycka vad som helst. Pusjkin manövrerade hela sitt vuxna liv i en komplicerad värld där ett förfluet ord kunde innebära att ett verk drogs in eller dess författare skickades i exil.² Utan att på

² McConnell beskriver denna förfärande tillvaro i nästan poetiska ordalag: ”Pushkin was a gambler all his life. He gambled at cards; he gambled on his creative genius to support an extravagant wife; he gambled his life in challenges to duels before dying of a duelist’s bullet at thirty-seven. He was also a gambler much of the time when he wrote a poem, a drama, or a story, for the censor was ready to block or distort anything that might be unsuitable to an autocracy based on serfdom and fearful of criticism.” (McConnell, 1960, s. 577)

något sätt avfärda de andra förklaringarna är det denna prosaiska tredje aspekt som här vidare ska illustreras.

Jevgenij Onegin har i sin kanoniska form åtta kapitel, vart och ett bestående av de karakteristiska Onegin-stroferna, en 14-radig sonett med en bestämd fläta av kvinnliga och manliga rim skriven på jambisk tetrameter. Ett nionde kapitel – som skildrar Onegins irrande från den ödesdigra duellen med Lenskij i kapitel VI till det oväntade mötet med Tatjana i kapitel VIII – publicerades separat redan 1832 och har alltsedan den första kompletta utgåvan av romanen 1833 ofta bifogats som appendix, även om det också förekommer att det infogas som fullvärdigt kapitel näst sist, som i Rosenbergs danska översättning (1930). Men Pusjkin planerade och skrev också ett tionde kapitel, eller åtminstone delar därav. Dess tema är dekabristupproret, det misslyckade försöket i december 1825 att avsätta kejsar Nikolaus I, som precis tillträtt tronen efter sin äldre bror Alexander I.

Som så ofta när det gäller *Jevgenij Onegin* är Nabokov (1990) en kunnig och noggrann uttolkare av sammanhang, syftningar och detaljer. Han beskriver ingående dels de bevarade textfragment som är skrivna av Pusjkin själv (delvis chifferade) och dels de delar som omnämns och citerats av andra i korrespondens. 1832 skriver exempelvis Aleksandr Turgenjev till brodern Nikolaj (i Nabokovs översättning till engelska):

Here are some immortal lines about you. Aleksandr Pushkin could not publish a certain part of his *Onegin* in which he describes the latter's travels across Russia and the insurrection of 1825; he mentions you among others. (s. 313, kursiv i original)

Efter ett misslyckat uppror, där många av deltagarna hängdes, sattes i fängelse eller skickades i exil är det inte svårt att förstå att ett romankapitel som nämner ytterligare konspiratörer vid namn skrevs i största hemlighet, inte publicerades och till slut rentav brändes av författaren själv (op. cit. s. 312).

Detta kapitel X av *Jevgenij Onegin* är alltså ofullständigt. Bevarade finns bara fragment. Typiskt grupperas de i sju ton strofer (Nabokov föreslår dock en alternativ gruppering om arton), där de flesta bara består av fyra inledande rader, men några faktiskt är fullständiga eller nästan fullständiga fjortonradingar.

Artikelns bidrag är en översättning – med rätt meter och rim – av dessa fragment till svenska. Såvitt känt är det den första publicerade översättningen till ett skandinaviskt språk. Mer precist finns fragmenten ur det tionde kapitlet inte i de svenska översättningarna av Jensen (1889, reviderad 1918) eller Johansson (1999), inte i de danska av Rosenberg (1930) eller Ipsen (1990) och inte heller i den norska av Rytter (1966). Den följande översättningen kompletterar därmed den befintliga litteraturen rörande ett av den ryskspråkiga litteraturens centrala verk.

2. Översättning

X:1

Властитель слабый и лукавый,
Плешивый щеголь, враг труда,
Нечаянно пригретый славой,
Над нами царствовал тогда.

X:2

Его мы очень смиренным знали,
Когда не наши повара
Орла двуглавого щипали
У Бонапартова шатра.

X:3

Гроза двенадцатого года
Настала — кто тут нам помог?
Остервенение народа,
Барклай, зима иль русский бог?

X:4

Но бог помог — стал ропот ниже,
И скоро силою вещей
Мы очутились в Париже,
А русский царь главой царей.

X:5

И чем жирнее, тем тяжеле.
О русский глупый наш народ,
Скажи, зачем ты в самом деле

X:6

Авось, о Шиболет народный,
Тебе б я оду посвятил,
Но стихоплет великородный
Меня уже предупредил

.....

Моря достались Албиону

X:7

Авось, аренды забывая,
Ханжа запрется в монастырь,
Авось по манью Николая
Семействам возвратит Сибирь

.....

Авось дороги нам исправят

X:8

Сей муж судьбы, сей странник бранный,
Пред кем унизились цари,
Сей всадник, папою венчанный,
Исчезнувший как тень зари,

.....

Измучен казнию покоя

En listig hövding utan styrka
en skallig klädsnobb, slö som få
som oväntat vi skulle dyrka
var den som styrde landet då.

Han tycktes bara fredligt bocka
när kockar från ett annat land
vår dubbelörn höll på att plocka
helt nära Bonapartes förband.

År artonhundratolv slog ner oss.
Vart kunde vi då sända bud?
Till folket, att vi aldrig ger oss?
Till vintern, till Barclay, till gud?

Den ryske guden hörde bönen,
allt knot tog slut, för slag i slag
tog vi Paris och lyfte lönen;
vår tsar blev kung i kungars lag.

Ju mer fett, desto värre fara.
O du, vårt dumma ryska folk,
Säg hur det verkligen kan vara

”Om ödet vill” – den shibboleten
vårt signum, jag besjunga vill,
fast klåparen av fina ätten
har redan gjort en dikt därtill.

[...]

Till Albion blev haven givna

Om ödet vill kan den som hycklar
i kloster glömma sin tribut.

Om ödet Nikolaus gav nycklar
Sibiriens fångar släpptes ut

[...]

Om ödet vill så får vi vägar

Den krigspilgrim som ödet funnit
och kungar knäföll för en gång
red påvekrönt, men har försvunnit
som skuggan gör vid soluppgång.

[...]

av vilostraffet illa plågad

X:9

Тряслися грозно Пиренеи,
Волкан Неаполя пылал,
Безрукий князь друзьям Морей
Из Кишинева уж мигал.

.....

Кинжал Л тьнь Б

X:10

Я всех уйму с моим народом, —
Наш царь в конгрессе говорил,
А про тебя и в ус не дует,
Ты александровский холоп

X:11

Потешный полк Петра Титана,
Дружина старых усачей,
Предавших некогда тирана
Свирепой шайке палачей.

X:12

Россия присмирела снова,
И пуще царь пошел кутить,
Но искра пламени иного
Уже издавна, может быть,

X:13

У них свои бывали сходки,
Они за чашею вина,
Они за рюмкой русской водки

X:14

Витийством резким знамениты,
Сбирались члены сей семьи
У беспокойного Никиты,
У осторожного Ильи.

X:15

Друг Марса, Вакха и Венеры,
Тут Лунин дерзко предлагал
Свои решительные меры
И вдохновенно бормотал.
Читал свои Ноэли Пушкин,
Меланхолический Якушкин,
Казалось, молча обнажал
Цареубийственный кинжал.
Одну Россию в мире видя,
Преследуя свой идеал,
Хромой Тургенев им внимал
И, плети рабства ненавидя,
Предвидел в сей толпе дворян
Освободителей крестьян.

Vulkanen vid Neapel väcktes,
i Pyrenéerna det sjöd,
en ensam, furstlig näve sträcktes
från Chisinau till grekers stöd.

[...]

L:s dolk och skuggan utav B

Mitt folk och jag betvingar alla!
– vår tsars kongressdeklaration.
Fastän i dig ger blanka tusan,
Du Alexanders bundna slav

Titanen Peters leksaksstyrka,
mustaschprytt gammalt praktförband,
som släppt tyrannen de trots dyrka
i händerna på mördarband.

När Ryssland hade lugnat ner sig
fick tsaren tid att rumla mer,
men flammorna som aldrig ger sig
var kanske sedan länge fler,

De brukade sig ofta samla
och över bågare med vin
och över glas rysk vodka svamla

Som skarpa tungor var de kända,
det brödraskap som såg varann,
än hos Nikita, snar att tända,
och än hos Ija, varsam man.

Här Lunin, Bacchi vän och frände
till Mars och Venus ordet tog
och brummande folks hjärtan tände
när djärva ting han föreslog.
Vem läste sin *noël* där? Pusjkin!
Och melankolikern Jakusjkin
drog tyst sin dolk så folk fick se
hur mord på tsaren kunde ske.
Turgenjev med sin hälta ställde
vårt Ryssland mot sitt ideal
och tolkade vartenda tal
som om de livegna det gällde.
I adelsmännens upprorshåg
han bondeståndets frihet såg.

X:16

Так было над Невою льдистой,
Но там, где ранее весна
Блестит над Каменкой тенистой
И над холмами Тульчина,
Где Витгенштейновы дружины
Днепром подмытые равнины
И степи Буга облегли,
Дела иные уж пошли.
Там Пестель — для тиранов
И рать набирал
Холоднокровный генерал,
И Муравьев, его склоняя,
И полон дерзости и сил,
Минуты вспышки торопил.

X:17

Сначала эти заговоры
Между Лафитом и Клико
Лишь были дружеские споры,
И не входила глубоко
В сердца мятежная наука,
Все это было только скука,
Безделье молодых умов,
Забавы взрослых шалунов,
Казалось
Узлы к узлам
И постепенно сетью тайной
Россия
Наш царь дремал
.....

Fast Nevas flöden här var frusna
drog våren söderöver in;
fick mörka Kamenka att ljusna
och värmde bergen kring Tultjin.
Den trupp som Wittgenstein där följde,
förlagd på mark som Dnepr sköljde
och stäppen som Bugs fåra skar
snart händelsernas centrum var.
Där Pestel [...] tyranner [...] och samlad [...] arsenal
en högst kallblodig general,
och Muravjov, minst lika hågad,
som full av styrka och av mod
drev på i det som förestod.

Först var det mest konspirationer
bland glas Lafitte och Veuve Cliquot;
blott vänskapliga diskussioner
som hölls på ganska grund nivå
och inga hjärtan uppror lärde;
blott tråkigheter utan värde,
ett spel för unga intellekt
och vuxna slynglars lekprojekt.
Så tycktes det [...] Cell fogades till cell [...] Och steg för steg ett hemligt nätverk i Ryssland [...] Vår tsar, han sov [...] [...]

3. Kommentarer

Översättningen ovan har inte som ambition att vara textkritisk. Den ryska texten återges helt enkelt som den brukar återges i moderna ryska utgåvor (se Puškin, 2008), inklusive den numrering som är mycket osäker och alls inte behöver spegla den rätta ordningen. För en ambitiös genomgång av olika möjliga tolkningar av de bevarade källorna, se Nabokov (1990, ss. 318–365).

Att översätta *Jevgenij Onegin* är alltid en stor utmaning. Översättaren måste balansera mellan att å ena sidan bevara meter och rim med rätt antal stavelser och betoningar på de jämna stavelserna och att å andra sidan bevara betydelsen. Ibland tillkommer dessutom – utöver sonettformen – ytterligare struktur i form av allitterationer eller anaforer (här särskilt i X:6–7). Ännu en utmaning är när många egennamn ska få plats på få rader (se t.ex. X:9). Fragmenten av kapitel X utgör i dessa

avseenden inget undantag från resten av verket. Jämfört med fullständiga Oneginstrofer är de dock både lättare och svårare att översätta. Lättare såtillvida att den fragmentariska formen förenklar rimflåtan – i de flesta strofer behövs bara ett kvinnligt och ett manligt rim. Svårare dels såtillvida att den korta formen minskar handlingsutrymmet (det finns färre möjligheter att anpassa ord- och meningsföljd för att uppfylla meter och rim), dels såtillvida att ofullständigheten skapar osäkerheter som inte finns i fullständiga strofer (i analogi med att det är lättare att lägga ett fullständigt pussel än ett litet hörn där man inte ser helheten).

X:1 handlar om Alexander I; X:2 om de ryska motgångarna i Napoleon-krigen, kanske främst slaget vid Austerlitz 1805. X:3 och X:4 handlar naturligtvis om det välkända Fosterländska kriget (*Отечественная война*) när Napoleons *Grande Armée* 1812 först framryckte hela vägen till Moskva, men sedan decimerad till en bråkdel av sin ursprungliga styrka tvingades retirera. Michail Barclay de Tolly var en av de ryska befälhavarna och ledde sedermera intåget i Paris 1814. Nabokov noterar att den gud (*русский бог*) som omtalas inte är den kristne utan en särskild gudom (s. 321).

X:5 har bara tre rader, så det manliga rimmets saknas. Nabokov föreslår att den saknade fjärde raden kan vara något i stil med ”терпеть царей из рода в род” (s. 324). En möjlig översättningsvariant vore i så fall ”Ju mer fett, desto värre fara. / Ack ja! Vi dumma ryska män, / och kvinnor, säg hur kan det vara / att vi tål dessa tsarer än”.

Ordet ”avos” – här översatt ”om ödet vill” – som utgör anafor i X:6 och X:7 kallas av såväl Markowicz (s. 324) som Legras (s. 246) för oöversättligt. Markowicz (som också jämför med arabiskans ”inshallah”) bibehåller faktiskt det ryska ordet i sin översättning, medan Legras översätter det till den retoriska frågan ”pourquoi pas?”. Nabokov skriver ”mayhap” (s. 315) och identifierar ”klåparen av fina ätten” som furst Ivan Dolgorukij vars ode också återges (ss. 324–325). Begreppet *shibbolet* kommer från Bibeln (Dom 12:5–6) där uttalet av detta ord skiljer vän från fiende. I överförd mening rör det sig alltså om ett ord som identifierar en särskild grupp – här ryssar.

Klagomålen på vägarna i X:7 har en parallell i VII:33–34, där det ryska vägnätets usla skick målande beskrivs i samband med att Tatjana far till Moskva för att giftas bort.

X:8 återkommer till Napoleons uppgång och fall, innan X:9 fortsätter framåt i tiden och beskriver upproren i Spanien 1820–23 och Neapel 1820–21 som bägge slogs ner med utländsk hjälp. Den enarmade fursten (*безрукий князь*) var Alexandros Ypsilantis, tidigare generalmajor i rysk tjänst som förlorat sin arm i slaget vid Dresden och blev en av ledarna i det grekiska frihetskrig mot det osmanska riket som inleddes 1821. L:s dolk syftar troligen på Louis Pierre Louvel som högg ihjäl den franske tronföljaren hertigen av Berry 1820. Nabokov tolkar B som en annan fransk upprorsman, general Jean Baptiste Berton (s. 335), medan Markowicz håller öppet för andra tolkningar, exempelvis Brutus (s. 327).

X:10 rimmar inte alls och är därför, som även Markowicz noterar (ibid.), synnerligen svår att återge. Översättningen blir alltså här bara en fråga om att pricka in rätt antal stavelser med betoning på de jämna. Den omtalade kongressen syftar rimligen på någon av de kongresser som hölls i Laibach (Ljubljana) 1821 eller Verona 1822, där Ryssland ställde ut löften att hjälpa till att slå ner uppror i andra europeiska länder – Gendarme de l'Europe (ibid.).

X:11 syftar på Semjonovskij-regementet, ursprungligen inrättat som en del av den så kallade leksaksarmé som skulle lära den unge blivande Peter den store krigskonst. Regimentet släppte fram de konspiratörer som tog livet av Paul I i palatskuppen 1801.

Från X:12 och framåt börjar berättelsen mer konkret närma sig dekabristupproret och dess deltagare. Först skildras det så kallade Norra sällskapet, med Ilja Dolgorukij och Nikita Muravjov namngivna i X:14 och Michail Lunin, Ivan Jakusjkin och Nikolaj Turgenjev i X:15 (se t.ex. kommentarerna av Markowicz, s. 330–331 och Nabokov, s. 351–359). I X:15 skriver Pusjkin också in sig själv, på samma sätt som kan gör på många andra platser i *Jevgenij Onegin* (t.ex. i I:51, där poeten och hans protagonist är på väg att tillsammans resa iväg till fjärran länder). En *noël* är ursprungligen en rimmad fransk julsaga vars form Pusjkin återanvände för att leverera samhällskritik – Nabokov återger den enda bevarade (s. 352).

I X:16 är det istället det så kallade södra sällskapet som skildras; det uppror som ägde rum inom den andra armén, under befäl av fältmarskalken Peter Wittgenstein med högkvarter i Tultjin i Ukraina. De namngivna upprorsmännen är de sedermera hängda överste Pavel Pestel och överstelöjtnant Sergej Muravjov-Apostol. Vem den kallblodige generalen är råder det delade uppfattningar om; Nabokov (s. 362) och Yarmolinsky (s. 178) identifierar honom med Aleksej Jusjnevskij, medan Markowicz tror att det rör sig om Sergej Volkonskij (s. 332).

Ett av rimmen i den berömda öppningsstrofen (I:1) i *Jevgenij Onegin* är ”nauka/skuka”. I utgåvor som inkluderar fragmenten av det tionde kapitlet blir X:17 bokens allra sista strof, där samma rim återkommer. Trots att detta naturligtvis är slumpmässigt – kapitlet är ofullständigt och ordningen på de bevarade fragmenten är osäker – är det roligt att notera.

4. Avslutning

Belinskij menar naturligtvis inte bokstavligen att *Jevgenij Onegin* är en encyklopedi där man kan slå upp vilken samtida rysk företeelse som helst och läsa en aktuell beskrivning. Vad som avses är snarare det som Aristoteles diskuterar i nionde kapitlet i sin poetik, nämligen att diktaren genom att ta fasta på det lagbundna snarare än på det slumpmässiga i vissa avseenden förmår se tydligare än historieskrivaren. ”Därför är diktningen också mer filosofisk och seriös än historieskrivningen; diktningen säger det allmängiltiga, historieskrivningen det enskilda.” (Aristoteles, 1451b – s. 37 i den svenska utgåvan från 1994). Det måste alltså inte vara just *den* skalliga klädsnobben

som styr landet, just *det* kriget som utkämpas, eller just *de* upprorsmännen som möter sin död för att det ska kunna finnas något allmängiltigt i en roman som beskriver andra snarlika skeenden. Sådana lärdomar säger naturligtvis inte något om de exakta detaljerna i det som sker vid ett annat tillfälle, men de kan likafullt säga något universellt om ”det som skulle kunna hända, det vill säga det som är möjligt enligt sannolikhet eller nödvändighet” (Aristoteles, op. cit. 1451a). I den meningen har fragmenten av Pusjkins tionde kapitel bäring bortom 1820-talets Ryssland.

I titelessän till *Varför läsa klassikerna* (2011) prövar Italo Calvino sig fram till svaret på den ställda frågan genom att framkasta, kontrastera och förfina olika definitioner av det litterära klassikerbegreppet. Den fjortonde definitionen i ordningen lyder: ”Klassiskt är det som fortbestår som bakgrundssorl även där den mest oförenliga samtid härskar” (s. 25). Så är det just nu. Den mest oförenliga samtid härskar verkligen. Men *Jevgenij Onegin* är en del av bakgrundssorlet som hjälper oss att förstå denna svåra tid.

Referenser

- Aristoteles. 1994. *Om diktkonsten*. Översättning till svenska av Jan Stolpe, inledning av Arne Melberg. Alfabeta, Stockholm.
- Berlin, I. 1947. The Man Who Became a Myth. I Berlin, I. *The Power of Ideas* (2002, ss. 79–87), Hardy, H. (red.). Princeton University Press, Princeton och Oxford.
- Berlin, I. 1968. The Role of the Intelligentsia. I Berlin, I. *The Power of Ideas* (2002, ss. 103–110), Hardy, H. (red.). Princeton University Press Princeton och Oxford.
- Calvino, I. 2011. *Varför läsa klassikerna*. Italienska kulturinstitutet ”C. M. Lerici”, Stockholm.
- McConnell, A. 1960. ”Pushkin’s Literary Gamble”. *American Slavic and East European Review* 19(4), 577–593. <https://doi.org/10.2307/3001281>.
- Pettersson, T. 2023. ”Är ’Krig och fred’ förstörd för all framtid?”. *Svenska Dagbladet* (Under strecket), 2023-03-15, s. 20.
- Pouchkine, A. 2005. *Eugène Onéguine*. Översättning till franska av Markowicz, A., förord av Meylac, M. Babel, Actes Sud, Arles.
- Pouchkine, A. 2009. *Eugène Onéguine*. Översättning till franska av Legras, R. L’Age d’Homme, Lausanne.
- Puschkin, A. 1889. *Eugen Onegin. Rysk sederoman på vers*. Översättning till svenska av Jensen, A. Albert Bonniers förlag, Stockholm.
- Pushkin, A. 1930. *Eugen Onegin: Roman paa Vers i ni Sange*. Översättning till danska av Rosenberg, P. A. H. Hagerups forlag, Köpenhamn.
- Pushkin, A. 1998 [1943]. *Eugene Onegin. A Novel in Verse*. Översättning till engelska av Deutsch, B., redaktörskap och introduktion av Yarmolinsky, A. Dover Publications, Mineola, NY.
- Pushkin, A. 1990 [1964]. *Eugene Onegin. A Novel in Verse: Commentary and Index* (Vol. 2). Översättning till engelska och kommentarer av Nabokov, V. Princeton

- University Press, Princeton och Oxford. Kapitlet om dekabristupproret behandlas i kapitlet "Chapter Ten", s. 311–375.
- Pusjkin, A. 1918. *Eugen Onegin. Roman på vers*. Översättning till svenska av Jensen, A. Albert Bonniers förlag, Stockholm. Ny, omarbetad och tillökt upplaga.
- Pusjkin, A. 1966. *Jevgenij Onegin. Roman i vers*. Översättning till norska av Rytter, O. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Pusjkin, A. 1990. *Eugen Onegin*. Översättning till danska av Ipsen, J. Husets Forlag, Århus.
- Pusjkin, A. 1999. *Eugen Onegin*. Översättning till svenska av Johansson, K. Bokförlaget Murbräckan, Borrby.
- Puškin, A. 2008 [1833]. *Evgenij Onegin. Dramy*. AST Izdatel'stvo Chranitel' Moskva. Kapitel tio återges på ss. 173–176.
- Thompson, E. M. 2000. *Imperial knowledge: Russian literature and colonialism*. Greenwood Press, Westport, CT och London.
- Yermolenko, V. 2022. "From Pushkin to Putin: Russian Literature's Imperial Ideology". *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2022/06/25/russia-ukraine-war-literature-classics-imperialism-ideology-nationalism-putin-pushkin-tolstoy-dostoevsky-caucasus>, 2022-06-25.